
NÁSZ BARBARA

A MESE INTERDISZCIPLINÁRIS MEGKÖZELÍTÉSE: A MESÉLÉS MINT DIÁDIKUS INTERAKCIÓ

A mese és a mesével kapcsolatos kutatások napjainkban egyre szélesebb közönséget foglalkoztatnak: kutatókat, pedagógusokat és érdeklődőket egyaránt. A középpontba kerülés egyik meghatározó faktora lehet, hogy a meséről, különböző módon és mértékben, mindenkinek vannak tapasztalata, élményei, személyes narratívája. Ennek az involváltságnak a következménye, hogy sokan és sokféleképpen közelítenek a fogalomkörhöz.

Jelen tanulmány a mese interdiszciplináris megközelítésére helyezi a hangsúlyt: az irodalom és a fejlődéslelektan határmezsgyéjén a kötődés és a mese kapcsolatának összefüggéseire keresi a választ. A mesehallgatás és mesemondás kettőssége által kialakuló diádikus interakció perspektívájából, a mese tartalmi és formai vizsgálati lehetőségeit érintve, a mesei és gyermeki jellemzők párhuzamosságait kiemelve, a mesélés mint tevékenység jellegzetességeit fókuszba helyezve.

A mese egyfelől műfaji sajátosságainak sokfélesége, másrészt a társadalomban betöltött szerepének különböző felfogásai miatt is értelmezhető többféle perspektívából. A definiálás alapvető nehézségeinek hátterében húzódik meg az a tény is, hogy a különböző tudományterületek képviselői eltérő szemszögből vizsgálják a mesét, annak értelmét, funkcióit és szerepét is.

Lovász Andrea szerint klasszikus értelemben vett mese-definíció csak a különböző álláspontok szintetizálásával jöhetne létre. További akadályt jelenthet, hogy a mese-mivolt kialakulásához szükséges és elégséges feltételek összegzése a mese komplexitása miatt csak részlegesek lehetnek, illetve az a tény, hogy a mese pusztán racionális, fogalmi apparátussal nem befogadható, így mindig marad egy részterület, ami a teoretikus elemzéstől elzárva, a szimbolikus síkon marad. A szerző szerint a mesékkal kapcsolatos megközelítések nem egymás mellett, hanem egymás integráns részeként működnek, azaz célszerű a különböző álláspontokat nem egymás ellenében, hanem komplementaritásukban kezelni.¹

A mesék vizsgálatakor általában, a formai jellegzetességek mellett, a tartalmi vonatkozások kerülnek középpontba. A mese mint szöveg analízise, a tradicionális iskolák megközelítésének tükrében az alábbiak szerint alakul: a pozitivisták megközelítés a szövegek keletkezésének, befogadásának, előadásának, gyűjtésének körülményeiről igyekszik konkrét, mennyiségekben kifejezhető adatokkal szolgálni. Az ezirányú vizsgálódások célja, hogy új megállapítások születhessenek néprajzi, vallástörténeti, társadalmi, de akár lingvisztikai szempontból is.

---

1 Lovász Andrea, *A mesélő ember*, Új Forrás, 1999. 31/8.

A strukturalista elemzés középpontjában a mese szerkezete áll. A szöveget elemeire bontva vizsgálja és analizálja azt. A szereplők, az eszközök, a tér és az idő pusztán szerkezeti elemmé válva távolodnak el a mese sajátos, egyedi vonásaitól².

A formalista-strukturalista megközelítés egyik sarokköve Vlagyimir Propp munkája, *A mese morfológiája*, melyben a varázsmesék alapstruktúrájának és morfológiai egységeinek meghatározására tett kísérletet.³ Propp munkájában a varázsmeséket alapelemeire bontja, funkciókat határoz meg, illetve a mese képletét is kialakítja.

A szemantikai perspektívából való megközelítés alapja a jelentés feltárása. A szemantikai olvasat következtében a mitológiai hiedelemvilág jelentései, a sémák lélektani szempontból való megközelítései, a pszichoanalitikus vágybeteljesítő tendenciák, illetve az archetipikus képek feltárása kerülnek fókuszba.⁴

A legismertebb mesetipológiák is a tartalmi attribútumok alapján igyekeznek csoportosítani. Aarne mesekatalógusában három klaszter található: állatmesék, tulajdonképpen mesék, anekdoták.⁵ Arany László⁶ szintén három mesetípusot különböztet meg: csodásmeséket, állatmeséket és a tréfás meséket. Az Arany-féle felosztást bővíti Tarbay Ede az alábbi kategóriákkal: tündérmese, állatmese, novellamese, tréfás mese.⁷ A fenti tipológiák a népmesék vonatkozásában értelmezendők, a műmesék egészen másféle megközelítést igényelnek. A tartalom, a jelentés és a forma alapkategóriákból kiindulva tehát, sokféle mesekategória, klaszter felállítható, melyek létjogosultságát a vizsgálódás célja hívhatja életre.

A mese tartalmi aspektusai természetesen nem véletlenül kerülnek az elemzések fókuszába. Az irodalmi narratíva, a szimbólumok segítségével, áttételesen, a tudattalan folyamatok révén is kifejti hatásait. A mesék sokféle elemet tartalmaznak: mítoszok maradványait, társadalmi tapasztalatok áttételeit, melyek a gyermeklélektan szemszögéből értelmezve, megfeleltethetők a személyiségfejlődés korai szakaszában jellemző indulati, gondolati, szemléleti vonásoknak, illetve a gyermeki gondolkodási sémák jellegzetességeinek.⁸ Ilyen

2 BÓDIS Zoltán, *Mese és szakralitás*. Új Forrás. 2004. 36/2. 54–64.

3 HANGÁCSI Zsuzsanna, *Mesék Vlagyimir Propp varázstükrében*. In: Szerk.: Fekete Norbert, Szerk.: Major Ágnes *Miskolci Egyetem Doktoranduszok Fóruma*, Miskolc, 2014. november 20.: Bölcsészettudományi Kar szekciókiadványa. Miskolc: Miskolci Egyetem, 2015. 48-54.

4 BÓDIS Z. : *Mese és szakralitás*. 57.

5 AARNE Antti. : *Verzeichnis der Märchentypen*. „Folklore Fellows Communications”. Helsinki. 1911. No. 3.

6 ARANY László, *Magyar népmeséinkről*. In: Arany L. (1960): *Válogatott művei*. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó. 217-248.

7 NYITRAI Ágnes, *Az összefüggés-kezelés fejlődésének segítése*. In: Nagy József (szerk.) *Az anyanyelv, a gondolkodás fejlődésének segítése 4-8 éves életkorban*. Szeged, Mozaik Kiadó. 2009. 53-80.

8 MÉREI Ferenc – V. BINÉT Ágnes: *Gyermeklélektan*. Budapest, Gondolat Kiadó. 1970.

párhuzamosság a mesei és a gyermeki között például az ellentétek preferenciája, a veszélybe kerülés és megmenekülés motívuma vagy a kompenzálás, azaz az elégtétel-effektus megjelenése. A vágyteljesítés mechanizmusának megélésére, a játék mellett, a mese kiváló terep lesz.

A mesékben gyakori az átmenetek hiánya, vagyis a szélsőségek mint mesei jellemzők jelennek meg. A mese szereplői jóságos tündérek és gonosz boszorkányok, szegénylegények és királyfiak, törpék és óriások. A mese helyszíneit tekintve is az ellentétesség dominálnak: a világ végén, a feneketlen tó mélyén. A mesemorál alapvetően fókuszál az átmenetiség hiányára: a jó elnyeri jutalmát, míg a gonosz méltó büntetését. Az ellentétesség kedvelése a gyerekek esetében, Wallon szerint, fejlődési jellegzetesség.⁹ Kezdetben a gyerekek nem ismerik föl az arányokat, nincs viszonyítási alapjuk saját magukon kívül. Az egocentrikus gondolkodás következtében nehezen képesek a nézőpontváltásra, beleélni magukat mások helyzetébe.¹⁰ A saját magukhoz való viszonyítás a korai szakaszok jellegzetessége, ezt később fölváltja egy kétpontú mérce, ahol a szélsőséges pontok megragadása lesz a domináns. Hermann Imre a széli preferenciával magyarázza ezt a jelenséget, mely alapvetően gyermeki vonás.¹¹

A veszélybe kerülés majd megmenekülés jelensége gyakran a mesék mozgatórugója. A főhősnek sok próbát kell kiállnia, leküzdenie, hogy végül megmeneküljön és elnyerje jutalmát. A gyermeki gondolkodásban is föllelhető ez a séma. A fantáziatévékenységek során a kisgyermek gyakran eltúloz, kiszínezi bizonyos eseményeket, megteremtve ezzel az igazi veszélyhelyzetet, amiből aztán sikeresen megmenekülhet. Annak a gyermeki életérzésnek feleltethető meg leginkább ez motívum, hogy a gyermekiségből fakadó kiszolgáltatottság, esendőség kezelhető: a fantázia segítségével oldódik föl a frusztráció.¹²

A mesékben megjelenő kompenzálás, azaz az elégtétel-effektus is a megmenekülés motívumához hasonló gyermeki szemléletbeli vonással állítható párhuzamba.

Gyakoriak a mesékben az ismétlődések: a mese szerkezete, stílusa és a verbális fordulatok terén is. A gyermek számára az újratálalkozás egyértelműen örömforrásként jelenik meg, a sorrendiség következtében az anticipálás folyamatát gyakorolhatja, vagyis megtapasztalhatja azt, hogy várakozása beteljesedik. Ez az állapot a tartós és egyidejű feszültség és kielégülés dinamizmusával írható le. Az ismétlések nemcsak a folyamatosság utáni igényt, hanem áttételesen a biztonságot is képesek megteremteni a gyerekek számára.¹³ A folytonosság és az ismétlődés megteremtődése tehát, elsősorban inkább a mesei szövet

9 WALLON, Henri : *Les origines de la pensée chez l'enfant. A gondolkodás eredete gyermekkorban.* Paris. PUF, 1945.

10 COLE, Michael – COLE, Sheila R.: *Fejlődéslélektan.* Budapest, Osiris Kiadó. 2006.

11 MÉREI F. –V. BINÉT Á.: *Gyermeklélektan.* 245.

12 MÉREI F. –V. BINÉT Á.: *Gyermeklélektan.* 247.

13 MÉREI F. –V. BINÉT Á.: *Gyermeklélektan.* 245.

állandóságában, mintsem a szó szerinti szöveg állandóságban keresendő.

A mese tartalmi vonatkozásainak gazdagsága tehát többféle elemzési és interpretálási aktust von maga után, de a tartalmi aspektusokon kívül, tevékenység alapú megközelítésekre is lehetőség nyílik a mese kapcsán. Nyitrai Ágnes szerint a mese és a mesélés összetartozó fogalmak, azonban bizonyos szempontok alapján mégis elkülönülnek egymástól.¹⁴ A legtöbb európai nyelvben a mese a mond igével mutat összefüggéseket etimológiailag, azaz a mese nem pusztán szöveggént, hanem a mesemondó és a befogadó közös tevékenységének is tekinthetjük. Ilyen módon a mesemondás és a mesehallgatás a mesét mondó és a mesét befogadó diádikus interakciójaként is értelmezhető.

A társas kapcsolatok, ezen belül is a diádikus interakciók szerepe a boldogság és a flow-élményének megtapasztalásában különösen fontos szerepet töltenek be jutalmazó erejűknek köszönhetően. A társas támasz jelenléte a stresszel való megküzdésben és az egészségmegőrzésben is kiemelten fontos.¹⁵ Az összetartozási szükséglet kielégítésének vágya miatt az emberek készletét érznek arra, hogy szoros, tartós és érzelmileg elkötelezett kapcsolatokat tartsanak fent. Azokban a kapcsolatokban valósulhat meg az efféle összetartozási igény, ahol gyakoriak a személyes interakciók, illetve megtapasztalható a felek egymással történő állandó törődése, hiszen ez a talaj biztosítja az interakció speciális jutalmazó erejét¹⁶.

Az együtt töltött idő, az érzelmi szenzitivitás a mesélés helyzetében is megvalósuló jellegzetességek, melyek a mesemondó és a mesét hallgató fél részéről is jelen lehetnek, segítve ezzel, a mesén keresztül, az emocionálisan stabil és elkötelezett kapcsolat kialakítását és fenntartását is. A mesélés során a résztvevő felek, eltávolodva a hétköznapitól, együtt lépnek be egy fiktív világba, ami az összetartozás élményének megtapasztalását is lehetővé teszi. Ennek a személyes és bizalmi utazásnak a létrejöttét támogatja az a sajátos beállítódás, ami a mesehallgatás során tapasztalható. A történehallgatási transzállapot jellegzetessége, hogy az egyén nyitottabbá válhat az emocionalitás megélésére, ami segíthet a biztonságos kötődés kialakításában és fenntartásában.

A tanulmány további része a mesélés szituációs specifikusságain keresztül igyekszik bemutatni a mesemondás- és hallgatás szerepét a kötődés mint diádikus interakció kialakulásában. A gyerekek 4-5 éves korukra egy sajátos mesehallgató viselkedésformát alakítanak ki, melyre a mesemondó felnőtt magatartásának komplementereként tekinthetünk. Amikor a felnőtt mesét kezd mondani a gyerekeknek, megváltozik a hanghordozása, mimikája, gesztusai, s mindezzel érzékelteti, hogy a történet, amelyet elmond, nem játszódhat a valóságban, onnan kilépve, egy másik közegbe lép át. Erre a mesemondói attitűdre rímel az a gyermeki magatartás, amit Karl Bühler mesére való beál-

14 NYITRAI Ágnes: *Az összefüggés-kezelés...*, 53–80.

15 JÓZSA Emese: *Diádikus interakciós élménymintázatok*. PhD-disszertáció. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest. 2012.

16 JÓZSA E.: *Diádikus interakciós élménymintázatok*. 7.

lítódásnak nevez. A figyelem koncentráltságával, a merengéssel, a hétköznapi-ból való kilépés igényével és a rendkívüliségre való várakozással írható le ez a gyermeki viselkedés. A beállítódásnak ez a váltása azt jelenti, hogy egy másik tudati szintre lép a gyermek.

A tudat az ember belső világának összefüggő, dinamikus rendszerét jelenti, melynek tartalmi nemcsak egyféle rendszerben állhatnak össze. Az álom és ébrenlét különbségei a normális tudat megkettőződésére mutatnak egyértelmű példát, de gyakoriak az olyan szituációk, amikor kétféle tudatélmény azonosítható, többek között, a mese befogadásának mechanizmusa is a szimultán kettős tudat aktiválódását jelenti.¹⁷ A normális, éber tudatállapottól való eltérő formákat módosult tudatállapotoknak, alterált tudatállapotoknak vagy transzállapotoknak nevezzük.¹⁸ A módosult tudatállapotok akkor léphetnek föl, ha az ember mentális működése saját magához mérten megváltozik, eltér a szokványostól. A definíció nem szab szűk határokat: azt a tényt hivatott kifejezni, hogy a jelenség alapvetően szubjektív és személyes indíttatású.¹⁹

A módosult tudatállapotokra jellemző a kognitív folyamatok, így a figyelem koncentráltságának és irányának, a képzelet élénkségének vagy az éntudat határozottságának jelentős változása, a valóságvizsgálat csökkenése, az érzelmek kifejezésének módosulása, azaz a szubjektív élménymintázatok átmeneti változása.²⁰

A módosult tudatállapotok elérhetők különböző indukciós tényezők segítségével, illetve léteznek hétköznapi helyzetekben fellépő, úgynevezett spontán módosult tudatállapotok is, amit általános szituációkban, például zenei élmény, tánc esetleg hosszútávutazás vagy színházi előadásokba történő bevonódás következtében élhet át az ember.

Stallings szerint módosult tudatállapotnak tekinthető a történehallgatási transz is, ami mesehallgatás közben is előidézhető. A történehallgatási transz és az indukciós tényezők által kiváltott transzállapot párhuzamba állítható egymással, az élménymintázati különbségek azonban nem hanyagolhatók el.²¹ A módosult tudatállapotok, így tehát a történehallgatás közben átélhető transzállapot is, az agy működését is befolyásolhatják. Kezdetben teljes jobbféltekei dominanciát feltételeztek a jelenség következményeként, azonban mára az elfogadott álláspont a két félteke dinamikus interakciója.²²

A jobb félteke jellegzetessége az érzelmek és a zsigeri információk észlelése, valamint a külső és belső világ közötti információ feldolgozása, míg a bal agy-

17 MÉREI F. – V. BINÉT Á.: *Gyermeklélektan*. 241.

18 KÁLLAI JÁNOS – BENDE ISTVÁN – KARÁDI KÁZMÉR – RACSMÁNY MIHÁLY: *Bevezetés a neuropszichológiába*. Budapest, Medicina Kiadó. 2008.

19 ATKINSON, RICHARD C. — HILGARD, ERNEST: *Pszichológia*. Budapest, Osiris Kiadó. 2005.

20 KÁLLAI J. – BENDA I. – KARÁDI K. – RACSMÁNY M.: *Bevezetés a neuropszichológiába*. 13.3

21 STALLINGS F.: *The Web of Silence: Storytelling's Power to Hypnotize*. The National Storytelling Journal. 1988.

22 KÁLLAI J. – BENDA I. – KARÁDI K. – RACSMÁNY M.: *Bevezetés a neuropszichológiába*. 13.3

félteke a logikus gondolkodásban és a beszédben is szerepet játszik.²³ A mesehallgatás során is a két félteke együttműködésének segítségével történik a feldolgozás: a bal félteke a verbális információk, a jobb pedig a mögöttes tartalmak feldolgozásában segít, azaz az érzelmi és intellektuális funkciók egyszerre léphetnek működésbe.²⁴

Tehát nemcsak a kognitív, hanem az affektív apparátus működése is életbe lép a mesehallgatás tevékenysége során. A legtöbb ember számára a bal félteke működtetése a közelebbi: a domináns jobbkezesség az emberek kilencven százalékára jellemző. A preferált oldalhasználatból pedig következtethetünk a féltekei dominanciára is: az emberek többsége bal féltekei dominanciát mutat, azaz a racionalitás, intellektualitás, objektív és algebraikus gondolkodási jellemzők meghatározóbbak lehetnek náluk, míg a balkezesek jobb féltekei dominanciájának következtében a szubjektivitás és az érzelmek erőteljesebb kifejezése dominálhat. A laterális dominancia háttérében tulajdonképpen az aszimmetrikus agyi féltekékből következő együttműködéses munkamegosztás áll. Kutatásokkal is bizonyították a jobb agyfélteke érzelmkifejezésben való szerepét: Sackeim, Gur és Saucy (1978), valamint Indersmieten és Gur (2008) vizsgálatának eredménye azt hozta, hogy az arc bal oldala, az öröm kivételével, intenzívebben fejezi ki az érzelmeket, mint a jobb oldal.²⁵

A mese nemcsak szövegében, hanem a mesehallgatás mint szituáció is hat a jobb félteke működésére, ezáltal hangsúlyosabbá válhat és fejlődhet az érzelmek megélésnek, kifejezésének képessége. Az érzelmkifejezés nemcsak önmagért létező képesség, fontos funkciói vannak, úgymint a belső történések és a várható cselekvési tendenciák közvetítése és a társas kapcsolatok szabályozása is.²⁶ A mesehallgatás pozitívan hat a főt említettekre, a gyerekek és a felnőttek esetében is.

A mesehallgatás közben, bizonyos esetekben, a történehallgatási transzállapot jellegzetességei is megfigyelhetők: kiüresedett tekintet, kitégult pupilla és a mélylégzés is.²⁷ Az efféle transzállapot kiváltása azonban nem törvényszerű és többféle tényező konstellációja szükséges eléréséhez. Stallings szerint a mese érzelmi hatásának kiváltásához nemcsak a befogadó és maga a mese, hanem a mesemondó is szükséges. A nonverbális kommunikáció, a tonalitás hozzájárulhat a befogadó figyelmének fókuszálásához, befelé fordulásához.²⁸ Kúspert a meséhez mint performatívumhoz közelít, e mesemondás és mese-

23 JAKUBOVITS E.: *A hipnózis alkalmazásának indokai daganatos betegek komplex terápiájában*. Magyar Onkológia. 2010. 54: 153—160.

24 KÁDÁR Annamária: *Az érzelmi intelligencia fejlesztése mesékkal*. Módszer-Tár. 2013. 55—66.

25 GÖSINÉ GREGUSS A.: *Érzelmkifejezés*. In.: Bányai É.—Varga K. (szerk.): *Affektív pszichológia—az emberi késztetések és érzelmek világa*. Budapest, Medicina Könyvkiadó Zrt. 2014.

26 GÖSINÉ GREGUSS A.: *Érzelmkifejezés*. 362.

27 KÁDÁR A.: *Az érzelmi intelligencia fejlesztése mesékkal*. 55.

28 STALLINGS F.: *The Web of Silence: Storytelling's Power to Hypnotize*. 37.

hallgatás eseményjellegéhez kapcsolja magának a jelentésnek a létrejöttét, mely ily módon válik a szóbeliséghez kapcsolható különös, az irodalmiságnak nem feltétlenül megfelelő, azon túlmutató műfajjá.²⁹

A mesét hallgató gyermek és a mesét mondó felnőtt érzelmi kapcsolatának alakulására is hatással van a mese. A módosult tudatállapotban lévő befogadó érzékenyebb a szuggesztiókra, fokozódik a képi tevékenység, s ezzel együtt az elaboráció folyamata. A történehallgatási transz ugyan nem mutat tökéletes azonosságot a hipnózis során átélt transzállapotokra jellemző élmények intenzitásával és mintázatával, de hasonlóságok mindenképp felfedezhetők: nemcsak az élményekben, hanem a szituációs jellemzőkben egyaránt.

A hipnózis egy diádikus interakcióként értelmezhető helyzet, amely a hipnotizőr és a hipnotizált kölcsönös viszonyán alapszik, ahogyan a mesélés tevékenysége során a mesemondó és a mesehallgató is közösen vesznek részt a folyamatban. A mesébe való bevonódás közös élmény: közösen élik át a konfliktusokat és kalandokat, illetve közösen jutnak el, az akadályok leküzdésével, a megoldáshoz is, ami elősegítheti az erős emocionális kapcsolódást, s akár archaikus bevonódásszerű tapasztalatokat is adhat, erősítve ezzel a mesélés helyzetéből eredendően fakadó érzelmi egymásrahangelődést.

Ha a mesélés mint interakció az anya és a gyermeke között történik, nagy hatással lehet a gyerek kötődésminőségének alakulására is. A kötődés alapvetően a fejlődéslélektan terminus *technicus*, ami a gondozó és a gyermek közötti kapcsolat minőségének leírására szolgál. Ahhoz, hogy a mesélés és a kötődés összefüggéseinek feltárásához és megértéséhez nélkülözhetetlen a kötődéssel kapcsolatos néhány alapvető tézis ismerete.

A kötődés az anya és a gyermek kapcsolatának ismérveit feltáró viselkedéses rendszer, melyet Jonh Bowlby definiált a hatvanas évek végén. Bowlby egészen más aspektusból közelítette meg a szülő és a gyermek közötti kontaktust, mint korának gondolkodói. Freud és a szociális tanulásemélet hívei úgy gondolták, hogy a kötődés egy másodlagos-drive elméleten alapszik, miszerint az éhséghez - mint elsődleges késztetéshez - tanultan kapcsolódik a tápláló anya személye, aki az éhség-drive redukcióért felelős, így másodlagos szükségletté válik a gyermek számára.³⁰

Bowlby a freudi tanok létjogosultságát és alapjait, tehát tulajdonképpen az anya-gyermek kapcsolat analitikus természetét vonta kétségbe. Bowlby, elméletének alátámasztására, kidolgozott egy evolúciós-etológiai modellt, melyben ötvözte az etológia ösztöntanát, Piaget kognitív fejlődéselméletét, illetve az általános rendszerelméletet. Elméletének esszenciális pontja, hogy az anya és gyermeke közötti kötődés kialakulásában nem az éhség-drive redukció a kardinális elem, hanem az érzelmi biztonság, az odafigyelés és a támogatásnyújtás.

29 KUSPER Judit: *Performativitás és dialogikusság. A mese műfaji lehetőségei az irodalomban és az irodalmon túl*. Performa, 2016/3. 3.; KUSPER Judit: *Meseszemiotika. Miért érdemes falhoz csapni a békát?* In: Balázs László, H. Tomesz Tímea szerk.: *Utak és útkeresztvezdés*. Eger: Líceum Kiadó, 2018, 159-168.

30 COLE M. – COLE S.R. : *Fejlődéslélektan*. Budapest, Osiris Kiadó. 2006.

Bowlby kötődésről alkotott elképzelései tehát a következők: a kötődés önálló – a táplálkozástól teljes mértékben független – motivációs bázissal rendelkezik, ami a törzsfelföldés során a gyermek túlélésének biztosítására alakult ki.³¹ A rendszer célja, hogy szabályozza azokat a viselkedéseket, melyek a kötődési figurával kapcsolatos közelséget fokozzák, olyan helyzetekben, amikor stresszt érzékel a csecsemő. Pszichés szempontból pedig a kötődési rendszer a biztonság keresését, ezen keresztül pedig az érzelmi regulációt szolgálja, amelyben a kezdeti szakaszban az anya vagy gondozó tölti be a feszültség szabályozó szerepét, és csak fokozatosan alakul ki a belsőleg motivált érzelmi szabályozás pszichés mechanizmusa, illetve ennek mentális reprezentációja (Bowlby, 1969).

A feszültség szabályozás interiorizációjában segítséget jelentenek a mesék, hiszen a bevonódás során, a kettős tudatélménynek köszönhetően, a mese szövetén át, a feszültség megteremtődik és el is vezetődik. A mesehallgatás interakciós jellegét tekintve pedig a gyermek közelségkeresési igényét is kielégítheti a mesét mondó szülő.

A kötődés két nagy csoportba sorolható minősége alapján: megkülönböztetünk biztos és bizonytalan kötődési mintázatokat. A két különböző típust elsőként Mary Ainsworth, Bowlby egyik munkatársa tárta föl. Ainsworth Ugandában és az Egyesült Államokban végezte megfigyeléseit, s ez alapján dolgozta ki a tizenkét-tizenhét hónapos gyerekek kötődésének mérésére alkalmas laboratóriumi eljárását. Az idegen helyzetnek nevezett kísérlet során a csecsemők anyjuk távozására és visszatérésére adott reakcióit vizsgálták.³²

A kísérleti helyzet konkrétan arra fókuszált, hogy hogyan reagál a gyermek akkor, mikor egyedül van anyjával a játszósobában, amikor az anya kimegy, amikor az idegen meg akarja vigasztalni, és amikor az anya visszatér. A megfigyelések eredményei alapján arra a következtetésre jutottak a kutatók, hogy a kulcsmozzanat az anya visszatérésére adott reakció. Ez alapján három kategória különböztethető meg: biztonságos kötődés és kétfajta bizonytalan kötődés – a szorongó/elkerülő és a szorongó/ellenálló.³³

A kötődés minőségét alapvetően a gyermek és a szülő kapcsolatának harmóniája fogja meghatározni, ami sokféle tényező együttjárásának következménye, de kifejezetten hangsúlyos faktor, többek között, a szülői viselkedés. A gondozói szenzitivitás, vagyis a gyors és finom válaszkészség, illetve a gyermek igényeire történő reagálás különösen fontos meghatározója a biztonságos kötődés kialakulásának.³⁴

A mesélési szituációban ez a fajta odafigyelés és érzékenység jelenhet meg a támogató szülői jelenlét segítségével. A korai kötődés és a mesélés összefüggéseire Bus hívja föl a figyelmet. Kutatásai során azt találta, hogy a mesélés közben mutatott interakciós sajátosságok, diagnosztikai eszközként is szolgálhat-

31 LÁNG A. : *Kötődés és pszichoterápiás kapcsolat*. Budapest, Animula Kiadó. 2012.

32 ATKINSON—HILGARD: *Pszichológia*. 115.

33 COLE M. – COLE S.R. : *Fejlődéslektan*. 254.

34 ATKINSON—HILGARD: *Pszichológia*. 117.

nak a kötődésminőség feltárására az anya és a gyermek között. A bizonytalanul kötődő gyerekek anyukái kevésbé tudták a gyerek életkori sajátosságait figyelembe venni az interakció során, s beszélgetés helyett inkább csak felolvasták a történetet. Bus munkájában azt írja, hogy a túlösztönző vagy a túlkontrolláló anya magatartása ambivalenciát okoz a gyermekben, nemcsak általánosságban, hanem a könyvekhez való hozzáállás tekintetében is.³⁵

Ismert tény tehát, hogy a mese szövege, tartalma és formai sajátosságai rímelve a gyermeki gondolkodás, látásmód jellegzetességeire. Olyan közeget biztosítanak a gyermek számára, ahol a kognitív és affektív fejlődési folyamatok kibontakozhatnak. A világ igazságosságába vetett alapvető hit, a humánus elsődlegessége, az erkölcsi és morális normák megalapozhatók a mesék segítségével. A kognitív fejlődésre gyakorolt jótékony hatásainak tárháza is széles: a tér- és időfogalom megalapozása, az auditív szekvenciális feldolgozás kialakítása, a figyelem, képzelet fejlesztése mind megvalósulhat. Olyan környezetbe ágyazva teszi mindezt a mese, ami nem távolodik el a gyermektől: olyan világ teremődik meg a mesében, ahol a gyermek szívesen és otthonosan mozog, ezáltal könnyen bevonódik és nehézségek nélkül fejlődik. A gyakran, méltán, hangsúlyozott kognitív és affektív területek fejlődése mellett legalább annyira hangsúlyos a mesélés mint tevékenység pozitívumainak szem előtt tartása is. A társas és szociális készségek nélkülözhetetlenek a társas alkalmazkodás során, vagyis a mindennapokban.

A mesehallgatás során a gyerekek interakcióba lépnek a mesét mondóval: tapasztalatot szerezhetnek a társas szituációkról, az együttlét örömről, két ember egymásra hangolódásáról. A mese lehet egy kapu, a mesélés pedig az út, legyen szó akár gyerekekről, akár felnőttekről, amely során a felek megtapasztalhatják a diádikus interakciók jutalmazó erejét. A gyermek esetében a mesélés tevékenysége hozzájárulhat ahhoz, hogy kapcsolatairól pozitív reprezentációkat alakítson ki, építve ezzel a saját selfjét és belső munkamodelljét is. Bowlby szerint a szülő—szelf diád pozitív megléte, amely a mesélési szituációban is jól építhető, azért válik különösen fontossá a gyermek esetében, mert későbbi kapcsolatait ennek analógiájára képzeli majd el.³⁶ Összességében tehát a mesélési szituációval hatványozható a mese önmagában is kifejezetten pozitív hozadéka.

35 Bus A. : *Joint caregiver-child storybook reading: A route to literacy development*. In: Neuman S. B.; Dickinson, D. K. (szerk.): *Handbook of early literacy research*. New York, The Guilford Press. 2002. 179—91.

36 BOWLBY, J. : *Attachment. Attachment and Loss*. New York, Basic Books. 1969.

